

Eccum.

de Alecu Procopoviei.

Particula *eccum* este un element de compoziție destul de frecvent în limba românească. O regăsim în numeroase forme pronominale și adverbiale subț deosebite înfățișări. S'a păstrat subț forma de

1. *ac-*: *acest, acel, ael, acolò, acmù, acoace, ar. acși*;
2. *acă-*: *acatare*;
3. *acu-*: *ar. aculò*;
4. *aco-*; *acolo*;
5. *af-*: *ar. aftare*;
6. *ah-*: *ir. ahmò, ar. ahtare, ar. ahtât*;
7. *a-*: *așà, atare, atât*;
8. *ca-*: *catare (pron.)*;
9. *co-*: *colo*;
10. *c-*: *cesta, cela, ci* (– „aci“), *cmu, ar. clo, ar. mgl. ir emo*,
11. *f-*: *mgl. ftari*;
12. *h-*: *ir. hmo, mgl. htari*;

sau a dispărut cu totul: *mgl. șa, ar. tare*.¹⁾

1) Tabloul acesta nu este complet, înțru cât nu cuprinde și numărul mare de variante ca *acela, acia, acice, acilea, ar. aclofe, ar. ahât, așisi, cicea, ir. colę mgl. moři* etc. Formele citate aici și în cursul lu rari se pot gasi în diferite dicționare și glosare: Academia Româna, *Dicționarul limbii române*; Dr. Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rum. Sprache I, Lat. El*; Per. Papahagi, *Basme aromâne*; I. Dalametra, *Dicționar macedo-român*; Gustav Weigand, *Die Aromunen*; Candrea-Densușianu, *Dicționar general al limbii române și Dicționarul etimologic al limbii române* (Elementele latine); W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*; M. Gaster, *Chrestomatie română* vol. II; Dr. H. Tiktin, *Dicționar român-german*; Per. Papahagi, *Scriitorii aromâni în secolul al XVIII*; Dr. M. I. Obedenaru, *Texte macedo-române (Basme și poezii populare de la Crușova), publicate după manuscrisele originale* de prof. I. Bianu; Per. Papahagi, *Românii din Meglenia* etc. — Operele citate sânt prea cunoscute, încât mă pot dispensa de indicații bibliografice și mai precise.

Nu vom trata aici chestiunea, dacã regula datã de Dl. Candrea-Hecht,¹⁾ dupã care orice *e*- inițial neaccentuat dispare înaintea unui grup de consonante și se p̄reface în *a*- înainte de conșonante simple și conșonante lungi, ajunge spre a-l explicã pe *a*- în *acest*, *acãtare*, *acolo* etc. Relevãm numai faptul cã forme fãrã de *a*- (cfr. *colo*, ar. *tare* etc.) se gãsesc în toate dialectele și cã lipsa acestui *a*- este prin urmare, dupã toate probabilitãțile, strãromãnã.

Pentru unele dintre formele citate s'ar puteã plecã și dela *atque* — în loc de *eccum*- — Chestiunea n'a fost lãmuritã îndeajuns nici pentru celelalte limbi romanice.²⁾ Și în vest se gãsesc forme cu *a*- alãtura de forme fãrã de *a*- și par a alternã câteodată și acolo chiar în aceeași limbã.³⁾ Se impune deci întrebarea dacã nu trebuie sã admitem cel puțin în anumite cazuri dispariția lui *e*- din *eccum*-, la care s'ar fi adãogat apoi un element strein, din care a rezultat acel *a*- Cât despre limba romãnescã, lucrul mi se pare evident. Dar de chestiunea aceasta, care nu prea are importanță pentru problema pusã în lucrarea de fațã, mã voiou ocupa altã datã.

Voiu încercã sã explic deosebitele forme romãnești ale lui *eccum*- numai cu privire la soarta lui *-cc-* și a lui *u* din silaba a doua, vocalã care a fost sincopatã întotdeauna în limba romãnescã. Numai *aculo*, *acolo* și *acolea* și variantele lor par a face abatere, fãrã ca sã putem descoperi motive suficiente pentru menținerea vocalei în cazurile acestea. Este prin urmare foarte probabil cã avem de a face aici cu un *u* și *o* secundar. În contra hipotezei acesteia nu vor puteã fi citate cuvintele *acuma* și *cutare*, pentru cari mi se pare cã trebuie sã admitem alte etimologii decãt cele obișnuite pãnã acuma.

1) *Les éléments latins de la langue roumaine*. Paris 1902, Introduction, pag. XX.

2) Cfr. W. Meyer-Lübke, *Gramm. der rom. Sprachen* II, § 564 și mai ales Gust. Rydberg, *Geschichte des französischen* 3 1, Band, Upsala, 1907, pag 322.

3) Cfr. veđl. *kol*, it. *quello*, sard. *kuđđu*, eng. *quel*, prov. *aquel*, catal. *aquell*, span. *aquel*, port. *aquelle*; span. port. prov. *aquí*, it. *ci*, *qui*, franc. *ici*, eng. *qui(a)*, *acqua* etc.

Adverbul *ecce* este o particulă deictică, întrebuințată adese în mod proclitic înaintea pronumelor demonstrative. Înaintea unei vocale următoare a pierdut de obicei pe *e* final. Astfel se nasc formele *eccum*, *eccam*, *eccos*, *eccas* (= *ecce hum*, *ecce ham*, *ecce hos*, *ecce has*) și *eccillum*, *eccillam*, *eccistum*, *eccistam*, cari au fost desigur foarte obișnuite în limba latină vulgară. La Plautus și Terentius se găsesc multe exemple ca acestea: *certe eccistum video*; *apud nos eccilla festinat*; *eccillum video*; *eccos tris nummos habeo*; *sed video eccos*; *sed eccum video ipsum*; *ecum Parmenonem*; *eccum adest* etc¹⁾ Dintre formele acestea s'a generalizat forma *eccum*, când nu s'a mai simțit compoziția cu *hum*, după ce a dispărut orice deosebire între exemple ca *eccum Parmenonem* și *ecce Parmenonem*. Astfel *eccum* a devenit identic cu *ecce*. „*Eccum* este forma primitivă din care s'a dezvoltat interjecțiunea italiană *ecco*“, zice Lindsay „și se apropie, la Plautus, foarte mult de cuvântul *ecce*, d. p. Mil. 25 *ubi tu es?* *Eccum*. Poen. 279 *assum apud te eccum*“ -) Acest *eccum* este prototipul prefixului nostru.

Adverbul *acmû* este sinonim cu *acû*, *acum(u)*, *acnû*, *acnuma acrû*, *acruma* și *amû*. Formele *acmû* și *acum* au fost derivate din *eccum mo[do]*, *acû* din *eccumhuc*, *acnû* din *eccum-nunc*, iar *amû* ar fi *ad-mo[do]* sau s'ar explica din *acmû* „prin schimbarea cunoscută între *ac-* și *a-* (cfr. *atât*, *atare* etc)“ După analogia lui *acuma* — *acû*, s'ar fi format *acnuma* dela *acnû*, prin disimilare *acruma*, iar dela acesta *acrû*, deasemenea după *acuma* — *acû*³⁾

Dnii Candrea-Densușianu, admitând etimologia *acum* < *eccum modo*, cred că „*acû* se explică prin fonetică sinactică (*acum m-a spus*) și poate încă prin influența lui *amû*. Formele din Banat⁴⁾ nu pot fi *eccum-nunc*, *eccere-nunc* (Hasdeu 194, 233), ci o contopire sintactică din *acu nura*, devenit *acnuma* (comp. vic. *nomadesso* „or, ora“ < *noma adeso*), prin disimilațiune *acruma*, și prin scurtare (după modelul lui *acû*) *acnû acrû*“⁵⁾

1) Vezi K. E. Georges, *Ausführliches lat-deutsches Handwörterbuch*, 7. Aufl., vol. I, pag. 79 și I. M. Stowasser, *Lat. deutsches Schulwörterbuch*, 1894, pag. 352.

2) W. M. Lindsay, *Die lat. Sprache Ihre Laute, Stämme und Flexionen*. Vom Verfasser genehmigte und durchgesehene Übersetzung von Hans Nohl. Leipzig 1897, pag. 708 — cfr. v.-mil. *eca*, log. *ekku*, prov. *ac*.

3) Vezi dicționarele citate.

4) băn. *acnu*, *acru*, *acnuma*, *acruma* (Weigand, Jb III 312).

5) Candrea-Densușianu, *Dicționarul etimologic al limbii române* rul 14.

Explicarea lui *acu* din *acum* prin fonetică sintactică nu este convingătoare. În același fel s'ar. putea motiva dispariția oricărei consonante finale. Nu ajunge o alăturare arbitrară a duor cuvinte, ci trebuie să se adaogă motive mai hotărîtoare spre a se putea trage astfel de concluziuni. Dacă admitem d. p. că din *cantavisti* a rezultat *cântaști* și că din forma aceasta al doilea *t* a dispărut mai întăiu când urmă pronumele *tu*, deci din *cân'așt[ɨ]tu*, despărțit în *cântaș[ɨ]-tu* (cfr. it. *cantastu* = *cantastu*),¹⁾ explicarea aceasta nu se întemeiază pe o alăturare întâmplătoare a duor cuvinte, ci are la baza ei faptul hotărîtor că *tu* a fost un însoțitor foarte obișnuit al lui *cântaști*. Apoi *acum* se găseă oarecum în opoziție cu *acuma*, o împrejurare care fără îndoială ar fi trebuit să-i dea lui *-m* mai multă consistență. Cât despre „contopirea sintactică“ a lui *acu* și *numa*, aceasta nu poate fi motivată îndeajuns prin forma vicentină *nomadesso* „or oră“, care nici nu se găsește din punct de vedere al înțelesului în același raport față de *adesso* „ora“ ca și *acuma* față de sinonimul său *acu*, și forma contaminată *acnuma* ar mai avea deci nevoie și de o explicaie semantică.

Textele vechi nu ne dau posibilitatea de a hotărî dacă *acu* sau *acuma* este forma mai veche. Pe cât am putut constată, forma *acu* nu este atestată decât pentru sec. al XVIII-lea,²⁾ iar pe *acumă* nu-l întămpinăm decât în jumătatea a doua a sec. al XVI-lea.³⁾ Formele *acnuma*, *acruma*, *acru*, *acnu* sânt bănățene,

1) W. Mayer Lubke, *Gramm. d. rom. Sprachen*, II, pag. 301.

2) Vezi articolul *acu* din „Dicț. l. rom.“, din ale cărui citații se poate vedeă de obicei când apare un cuvânt pentru întâia oară în scrisul românesc.

3) Pușcariu Procopovici, „*Diaconul Coresi. Carte cu învățătură*“ Buc. 1914, pag. 35, 269-29, 504-27, 526-9, cfr. și I. A. Candrea, *Psaltirea Șcheiană* Buc. 1916, pag. 33-18, unde psaltirile consultate de dl. Candrea, până și cea slavo-română a lui Dosofteiu, din 1680, și deci și cele două psaltiri ale Diaconului Coresi, au toate *acmu* în afara de Psaltirea slavo-română (1588²⁾), ca e ai putea fi a lui Șerban fiul lui Coresi (cfr. ib. I, pag. LX=I XIII), psaltire în care *acmu* este înlocuit prin forma *acumă*. Deci Diaconul Coresi și colaboratorii lui au cunoscut forma *acumu*, dar folosindu-se pentru psaltirile lor, precum mai fac și altă dată, de un text mai vechiu, care în cazul acesta n'a putut fi decât o psaltire din epoca husită, păstrează formele vechi și le prefera chiar când nu sânt streine de graul lor de toate zilele. Probabil că tradiția moștenită din cărțile vechi face ca și în „Cartea cu învățătură“, o traducere originală, forma *acumă* să fie mult mai rară decât *acmă*.

deci mai caracteristice pentru un ținut destul de îndepărtat de regiunea în care au fost scrise cele dintâu texte românești. Totuși *acnuma* va fi existat pe aproape întreg teritoriul daco-românesc, precum arată variantele¹⁾ lui *acuma* și *acu*, atât de răspândite astăzi. Se pare însă că a lipsit din ținuturile rotacizate și că *acumă* a câștigat tot mai mult teren de la Coresi înainte.²⁾

. Dacă nu admitem că *acu* datorește existența sa dispariției lui *-m* din *acum*, atunci firește că nu mai avem ce începe, cu atât mai puțin, cu „contopirea sintactică“ *acu numa*. Totuși dnii Candrea-Densușianu sânt destul de aproape de adevăr, căci în *acnuma* se cuprinde de fapt, precum vom vedeà, lat. *non magis*, iar în contra explicării pe care o dau apoi variantelelor *acruma*, *acnu*, *acru* desigur că nu se poate obiecta nimic.

Ca să putem derivà pe *acu* din *eccumhuc* (– „încoace“), ar trebui să presupunem că *acù* a devenit mai întâiu sinonim cu *acì* < *eccum-hic* și că din adverbul local al apropierii s'a dezvoltat apoi un adverb temporal al prezentului. Dar dacă acest adverb ar fi avut la început funcțiune locală cu înțelesul de „aici“ devenind adverb temporal, probabil că n'ar fi putu primi accepțiunea de „acum“ și că ar fi avut aceeași evoluție semantică ca și *acì*, care, ca adverb temporal, înseamnă „atunci în acel moment“, sau ca și *acua*, care, ca adverb de timp înseamnă „îndată, numai decăt“³⁾ și se apropie de *acum* într'o construcție ca *jana acua*, pînă la urmă. Diferența între *acì*, ca adverb de timp, și *acù* s'ar putea explica din trebuința de a se diferenția două cuvinte de același sens. Dar astfel de diferențieri s'au datorat din tendința de a se distinge două forme deosebite cu funcțiuni semantice diferite, deci ca ele în cele din urmă să nu se mai poată substitui una pe alta.

Pentruca *acù* să ajungă pînă la înțelesul de „acum“, ar fi trebuit să treacă mai întâiu prin aceeași evoluție semantică ca și *acì*. Diferențierea n'ar putea fi prin urmare decăt relativ

1) Vezi mai jos, unde se explică aceste variante.

2) Vezi nota de mai sus despre *acmu* și *acumă* la Coresi și în psaltirile pînă la 1680. Cod. Vor. nu cunoaște decăt forma *acmu*.

3) Se găsește în funcțiunea aceasta foarte adesea la Coresi.

recentă. Nu este probabil ca *huc*, al cărui înțeles primitiv este „încoace“, devenind mai întâiu „aici“, să aibă în urmă o evoluție semantică mult mai progresată decât *aci*, pierzând chiar cu totul funcțiunea sa de adverb local. Să nu uităm că *acù* se găsește în texte vechi numai foarte rar, ori cum mult mai rar și mai târziu decât *aci*, și că este prin urmare, ca un cuvânt mai puțin frecvent, mai puțin capabil de modificări semantice decât acesta. De altfel *huc* nu s'a păstrat decât în limba sardă — numai cu funcțiune locală — în care în schimb, nu există *hic*¹⁾, și poate și în limba dalmatină.²⁾

Și etimologia lui Hasdeu *eccum nunc* ∇ *acnù* n'ar putea-o motiva decât doară imposibilitatea de a explica altfel forma aceasta. S-a relevat faptul că în cazul acesta limba română ar fi singura dintre limbile romanice în care s'ar fi păstrat adverbul *nunc*. Dar chiar dacă am presupune că în limba preromanică s'a spus și *eccum-nune* și *eccum-mo[do]* pare cu neputință ca uzul să nu se fi hotărît pentru una dintre cele două compoziții, suprimând-o pe cealaltă.

Amù și *acmù* se prezintă ca două cuvinte deosebite, căci funcțiunile lor semantice nu sânt identice (v. *Dict. Acad.*), ele putând fi chiar împreunate într'o locuțiune ca *acmù amù* (și *am' acmù*), pe care o întâlnim atât de adese în textele vechi. Lucrul ar fi de tot neobișnuit, dacă am admite că *amù* este numai o variantă a lui *acmù*. Dar s'ar putea obiecta și aici că deosebirea formală dintre *acmù* și *amu* a avut drept urmare și diferențierea lor semantică. În cazul acesta ar fi curios ca chiar forma mai nouă *amù* să aibă mult mai variate funcțiuni semantice decât, *acmù* care păstrează numai vechiul său înțeles de „acum“.

Cel puțin la început, evoluția semantică a formelor acestora între cari numai *acmù* existat decât o deosebire formală ar fi trebuit să fie aceeași. În baza exemplelor pe cari le găsim în vechea noastră literatură, se pare însă că *amù*, din punct de vedere semantic, se apropie tot mai mult de *acmù*, iar nu

1) Vezi Meyer-Lubke, *Etym. Wörterb. der rom. Spr.* No 4223 și 412 Cf. Dr 2) Matteo Giulio Bartoli, *Das Dalmatische II*, Viena 1906, §. 519

că se îndepărtează de el. Cronologia exemplului nu trebuie să fie totdeauna hotărâtoare pentru stabilirea evoluției semantice a unui cuvânt, dar faptul că pe de o parte *amù* nu se găsește în textele cele mai vechi cu înțelesul de „acum“ și că pe de altă parte ar. *amò* și mgl. *mo*, *mo'i* nu au decât acest înțeles, s'ar putea explica admitându-se că *amù* s'a identificat, în special în dialectele din sudul Dunării (v. însă mai jos), tot mai mult cu *acmù*, fie că a putut fi din capul locului și sinonim cu acesta, fie că înțelesul lui de „acum“ s'a dezvoltat din celelalte funcțiuni ale lui.

Pentru dialectul dacoromâneșc *amù* este atestat în funcțiunea semantică de „acum“ de abia în sec. al XVII-lea (v. Dicț. Acad.). În textele husite nu l găsim nici o singură dată cu această accepțiune¹⁾. Dl Candrea, făcând comparația între Psaltirea Șcheiană și celelalte psaltiri, nu poate citi în glosarul său decât două exemple (^{84/16}, ^{275/31}) în cari lui *acmù* din Psaltirea Șcheiană îi corespunde un *amù* în Psaltirea slavo-română a lui Dosofteiu. Celelalte două exemple (²⁴⁷/₂₃, din Dosofteiu Psalt. slav. rom. și ^{247/27}, din aceeași psaltire și cea Voronețeană), în cari după dl Candrea *amù* ar însemna deasemenea „acmù (иъири)“ au fost greșit interpretate de dsa. În aceste două locuri Psaltirea Șcheiană nu are nici o particulă, iar Psaltirea Hurmuzaki îl adaugă pe *iata*²⁾. Prin urmare și *amù* al lui Dosofteiu și din Psaltirea Voronețeană trebuie să aiba aici înțelesul de „iată“, oricare ar fi cuvântul care îi corespunde în textul slavon consultat de dl Candrea. Cu această funcțiune semantică îl aflăm de altfel și în Psaltirea Șcheiană³⁾.

În aromânește *amò* se găsește, după dl Weigand, numai în valea lui Aspros, la Rămâni poreclii Amuneri după această particularitate a lor; încolo Aromânii au numai pe grecescul *tora*). Dar și în basmele crușovene ale lui Obdenaru întâlnim de două ori forma *amò*. Întâia oară alături de *amo*

1) Vezi glosarele din Sbiera *Codicele Voronețean* și I. A. Candrea *Psaltirea Șcheiană*.

2) Vezi variantele date de dl Candrea.

3) Vezi glosarul dlui Candrea; cfr. Dicț. Acad.

4) Weigand, *Die Aromunen* II, pag. 292. Și dl Papahagi citează forma *amò* în glosarul *Basmelor sale aromâne*, după dl Weigand.

a fost pus *tora* în paranteză, a doua oară însă *tora* are locul de cinste, iar *amo* este surghiunit în paranteză¹⁾). *Amò* se prezintă deci în cazul acesta ca o formă condamnată de a dispărea.

Faptul că ar. *amò* și mgl. *mo*, *moți*, spre deosebire de drom. *amù*, au numai funcțiunea de adverb temporal, ne-ar putea face să credem că formele acestea s'au dezvoltat dintr'un mai vechiu *acmò*, din care *c* ar fi dispărut pentru motive ca celea cari au făcut din *actare* > *atare* (cfr. mgl. *ša* = „așa“; v mai jos despre *atare* și ir. *ahmo*, *hmo* etc.). În cazul acesta o formă identică cu drom. *amù* n'ar exista în sudul Dunării. Dar fără de acest *amù* nu putem explica, precum vom vedea, formele cu *ù* în loc de *-ò*. După Dalametra, *Dicționar Macedo-român*, însă — cartea aceasta trebuie utilizată cu mare precauțiune — în aromânește se găsește alături de *amò* și forma *amù*, ba, după *Dicț. Acad.*, Aromânii cunosc și forma *acmù*. Totuși s'ar putea ca ar. *amò*, mgl. *mo*, *moți*, să-l cuprindă și pe *amò* = „amù“ și pe un mai vechiu **acmò*.

Înainte de a încheia însă considerațiile noastre asupra lui *acum* și a sinonimelor sale, ne vom ocupa de soarta lui *eccumtalis*, a cărui evoluție fonetică prezintă fenomene foarte instructive pentru raportul dintre *acum*, *acmù* și *amù*.

Eccum talis a trebuit să dea mai întâiu **actare*. N'avem de a face în cazul acesta cu grupul *ct⁻¹*, ci cu *cct⁻¹*,¹⁾ deci cu un *c* lung. Soarta acestui *cc* n'a fost peste tot aceeași ca a lui *c*, d. p. în *fluctulare* > *flutură* etc.³⁾ În epoca în care *ct⁻¹* devine *t⁻¹*, pronunțarea grupului *cct* a fost desigur anevoioasă. Dificultatea aceasta a fost înlăturată, sau prin aceea că *c* lung din *acctare* a urmat evoluția lui *c* din cuvinte ca *fluctulare* > *flutură*, sau prin epenteza unui *ă* între *cc* și *t*. Astfel se explică formele *atare* și *acătare* (cfr. *hräbor* > *hărăbor*, slav. *trice* > *tărăță*) cu funcțiuni semantice identice ca pronume indefinite.⁴⁾ Nu avem

1) Dr. M. G. Obedenaru. *Texte macedo-române* publ. de prof. I. Bîanu Buc. 1891 pag. 68 și 70.

2) *ct⁻¹* și *cct⁻¹* = *ct* și *cct* urmat de accent.

3) Cfr. Pușcariu *Probleme nouă în cercetările lingvistice*, Conv. Lit. XLIV. vol. II. pag. 533 urm.

4) cfr. *Dicț. Acad.* — Firește că nu trebuie să-l confundăm pe *acătare* = „atare“ cu *acătare* = „de seamă“, *acătării*, *acătărea*, *acătărilea*.

de a face deci în cazul acesta cu un prefix de origine albanesă, ci alb. *ake*, neexplicat nici el până acuma, pare că își are originea de aici și probabil și dela o formă ca **acătânt*.¹⁾

Aromânii spun *atare*, *ahtare* și *aftare*, iar formele meglenite sânt *tari*, *ftari* și *htari*, fără de inițialul *a*. Nu putem atribui o etate prea mare formelor cu *h* și *f*. Atunci când *ct* se prefăcea în *t* sau *pt*, *h* probabil că nici n'a existat încă în limba străromână. Iar dacă și *ct* înainte de a deveni *t*¹⁾ a trebuit să se prefacă în *pt*,²⁾ un stadiu intermediar între *ct* și *pt* trebuind să fie *ft*,³⁾ n'am înțelege de ce *aftare* s'ar fi oprit în mijlocul evoluției sale, în opoziție cu toate celelalte cazuri similare în cari *ct* se prefăcea în *t* și dezvoltându-se totuși și forma *atare*. Presupunem că și în sudul Dunării se găsește cândva forma **acătare* alătura de *atare*⁴⁾, că **acătare* a devenit prin sincopă **actare* și apoi — *ct* fiind un grup neobișnuit de consonante — *aftare* și *ahtare*, forme a căror explicare nu mai întimpină nici o greutate în fața unor treceri recente ca *doctor* — *doftor*, *actor* — *af-tor*, ngr. *öçtuna* > *oflică* etc. Formele meglenite se înțelege că presupun aceeași evoluție ca și cele aromânești.

La fel s'a dezvoltat și *eccum-tantum* în *atât* și **acătât* > **actât* > ar. *ahtât*. Nu sânt atestate, pentru dialectul dacoromân forma **acătât*, iar pentru cel aromân o formă **aftât*, care i-ar corespunde lui *aftare*. În dialectul aromân mai poate să dispară și cel dintăiu *t*: *ahât*, *ahatu* și *ahântu*⁵⁾.

1) Pe *acă-* și alb. *ake* l-a derivat Miklosich din *ecce*. G Mayer crede ca explicarea aceasta întimpină oarecare dificultăți, v. *Etym. Wörterb. der. alb. Sprache* Strassburg 1891, pag. 6.

2) Cfr. E. Herzog în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXVIII. pag. 381, Pușcariu *ib.* XXIX 632 și *Probleme nouă în cercetările lingvistice*. Conv. Lit. XLIV vol. II pag. 534

3) *ib.* pag. 536.

4) Prin urmare pref *acă-* trebuie scos din lista elementelor comune numai dialectului dacoromân și limbii albaneze. v. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumanischen*, pag. 59.

5) Desigur că nu avem de a face cu o disimilare totală față de *t* următor. O disimilare de felul acesta ar fi de tot neobișnuită și n'am mai putea cită un alt exemplu cu un *t* dispărut pe calea aceasta. În urma unei tendințe de asimilare față de velarul *h*, a tendinței de a simplifica trecerea de la articularea velara la cea dentală, vârful limbii s'a îndepărțat de regiunea dentală și *t* a amuțit. Același efect îl are câteodată asupra unui *t* următor în Norvegia și Suedia, un *r* articulat mai spre partea de dinapoi a cerului gurii. Vezi Otto Jespersen, *Lehrbuch der Phonetik*, autorizierete Übersetzung

Nu-l putem derivă și pe *cutare* din *eccum-talis*, etimologie în contra căreia n'a fost făcută până acumă nici o obiecțiune. Adevărat că *atare* și *acătare* se pot apropia foarte mult ca funcțiune semantică de *cutare*, ba pot fi chiar sinonime cu acesta, dar împotriva etimologiei *eccum-talis* > *cutare* vorbește faptul că *cutare* nu poate primi prefixul *a* și că nu se poate admite că după sincopa lui *u* din *eccum-* (**actare*) s'ar mai fi menținut alături de forma sincopată și forma nesincopată (*cutare* sau **acutare*).

În exemple ca *De ce nu fi bună noao atare viață?* (Tichindeal, F. 189)¹⁾ *atare* cu înțelesul de „astfel, așa fel, așa“ nu poate fi înlocuit prin *cutare*, dar când înseamnă „oarecare, oarecine, neștine, vreun, vreo“²⁾, devine aproape identic cu acesta d. p. în *Văzură că de-bună-seama e copil mic, care crezură că atare blastămată l-a aruncat, ori poate vreo muiere prăpădită, ca să se s ape de el* Reteganul, P. I ¹⁴₅)²⁾ În dacoromânește funcțiunea semantică mult mai obișnuită și generală a lui *atare* este cea dintâiu, pe când cea de a doua nu este atestată decât pentru Transilvania. În schimb, în aromânește, *atare* a putut să primească întocmai funcțiunea lui *cutare*³⁾ și acesta a dispărut apoi: *Nu dzuă il'yine amiralui tu știri ca atare amira yini so-l' bală*⁴⁾

von Hermann Davidsen, Teubner 1904, pag. 33 cfr. ib. pag. 40 § 37 și pag. 166 § 172 Dnii Candrea-Densușianu (*Dicționarul etimologic al limbii române* nrul 110) cred că *eccum-tantum* a devenit mai întâiu **acutânt*, „din care prin sincopa lui *u* și trecerea tarzie a lui *ct* la *ht* (cf. *ahtare* s. *Tare*) *ahtântu*, forma pastrată în ar.; în dr. *h* a cazut dinaintea lui *t*“. Intrucât forma *ahtântu* ar fi existat deci și în dacoromânește, prefacerea lui **acutântu* în *ahtantu* ar fi prin urmare antedialectală și nu s'ar prea putea vorbi de o trecere „tarzie“ a lui *ct* la *ht*, pe lângă că dispariția lui *h* în dacoromânește ar ram neă neexplicată. Spuneam mai sus ca nu este probabil ca în epoca în care ar fi trebuit să se întâmple acea „trecere târzie“ să fi existat în r mîre e sunetul *h* O „trecere târzie“ s'ar putea admite numai întrucât, în conformitate cu ex licarea data de dnii Candrea-Densușianu, forma **acutântu*, cu *u* nesincopat, ar fi trebuit să se menie până după evoluția lui *ct* la *t*. Dar am vazut, și vom mai v dea, că acestui *u*, sincopat foarte de cu vreme, nu se poate tribui nici un rol în evoluția fonetică a cuvintelor din chestiune. Cât despre dispariția lui *n*, care după dnii Candrea-Densușianu s'ar explica „prin influența lui *tot* în construcțiunea *tot atânt* > *tot atât*“, fără ca să înțelegem de ce ar fi avut *toț* această influență, vorbesc de ea la alt loc în lucrarea aceasta

1) Citeț dupa Dict. Acad.; vezi și celelalte citații la *atare* 1°.

2) v. *ib. atare* 2°. Anonimul din Caransebeș îl traduce pe *acătare* prin „quidam“.

3) Vezi Per Papahagi „*Bas ne Atomâne*“, Glosarul.

4) *ib.* pag. ¹⁵⁶₄, cfr. ³⁴⁹₄₁.

Toate cuvintele compuse cu *eccum-* pot avea și prefixul *a-*, care nu-l poate însoți însă pe *cutare*, încât trebuie să presupunem că în cazul acesta *cu-* nu poate să se fi dezvoltat din acea particulă deictică, al cărei tovarăș caracteristic este acest *a-*.

În limba latină *quotus* a fost întrebunțat și pentru formarea unor numerale sau pronume nedefinite, ca *quotus-cumque* sau *quotus-libet*. Putem presupune deci și un **quotus-talis* (pentru *talis* ca element de compoziție pronominală etc. și *talis-cumque* „von solcher Beschaffenheit, ungefähr, so etwa“ Georges) cu funcțiunea semantică corespunzătoare lui *cutare*. Din punct de vedere fonetic **quotus-talis* n'a putut să dea în românește decât *cutare*. Se pare însă că trebuie să reconstruim o formă **quotalis*, care s'ar explica prin haplogogie din **quota-talis*. Haplogogia aceasta ar putea să fie și motivul că *cutare*, și prin analogia acestuia și *atare*, au putut să devie cuvinte invariabile ca gen și apoi și ca număr: *cutare (atare) burbat, cutare (atare) femeie, cutare (atare) bărbat, cutare (a are) femei*. Dar se găsesc — oricum mai rar — și plurale ca *atari*, în aromânește chiar *ahțări* (cfr. adj. *mare* pl. *muri*¹⁾: *ahțări graure*²⁾. Și pentru it. *cotale* se potrivește **quotalis*, iar *b-* din sard. *botale*³⁾ și-ar afla de asemenea explicarea prin *qu-* din **quotalis*.

Cred că în limba românească se mai pot descoperi și alte urme ale lui *quotus*. În *atât* a dispărut un *n* înaintea celui deal doilea *t*, lucru care a trebuit să se întâmple când acest *nt* a fost urmat de accent, deci când cuvântul a fost neaccentuat în frază, căci de altfel *n* ar fi trebuit să se mențină.⁴⁾ În aromânește s'au păstrat și formele cu *n* și cele fără de *n*: *ahțântu*, *ahântu*, *ahât*, *ahâtu*, iar o formă ca *atânt* este atestată și pentru dialectul dacoromânesc într'un sat din Serbia.⁵⁾ Făcând abstrac-

1) Cfr. Puscariu *Zur Rekonstr.* pag. 30.

2) Obdenaru *Texte macedo-române* publ. de prof. I. Bianu, Buc. 1891, pag. 109|14.

3) Meyer-Lübke *Rom. etym. Wörterb.* Nr. 8543.

4) *contremulo* > *cutremur*, ar. *cutreambur*, *cutreamur*; *contribulo* > *cutreier* ar. *cutriyir*; *conturbulo* > ar. *cuturbur*; însă *cânto* > *cânt* ar. *cântu* etc.

5) Candrea-Densușianu, *Dicț. et. al limbii rom.*, nrul 110.

ție de la acest caz izolat, la noi s-a generalizat forma fără *n*, desigur o urmare a nazalizării care aparține numai nordului Dunării.¹⁾ În epoca nazalizării am spus deci *atât* și *atat*. Când vocalele nazale au devenit iar orale, *atât* a putut desigur să-l înlocuească pe *atat*, în loc ca terminațiunea *-ât* a acestuia să se refacă în-*ant*. Dar aceeași soartă ca și *atât* ar fi trebuit s'o aibă și *cât* - *quantum*, care deasemenea poate fi accentuat și neaccentuat în frază. Un **cânt* în loc de *cât* nu se mai găsește însă nici la Aromâni*) Nu va fi numai un simplu capriciu al limbii că într'un caz s'a păstrat și forma cu *n*, pe când în cazul celalalt s'a generalizat peste tot forma fără de *n*. Cred că a intervenit cuvântul *quotus*. Mențiu etimologia *quantus* > *cât*, dar acest *cât* s'a confundat desigur cu *cat* < *quotus**, care s'a mai păstrat în *al cătelea* (în loc de *al cătul*, cfr. *al patrul*, *al op. ul* în limba veche). Astfel se explică că nu-l găsim pe **cânt* alături de *cât*, iar influenței acestuia se datorește forma

1) Vezi *Analele A. R.* Tom XXX. Mem. Secț. Lit. pag. 289—299 și 305. Dl. Candrea (*Psaltirea Scheiană* I. Buc. 1916, pag. 158—160) este de altă părere. Nu trebuie explicată însă dispariția oricărui *n* pe calea acestei nazalizări (cfr. și Meyer Lübke, *Gramm. d. rom. Spr.* II. §8, 389 urm., 403 c, 484 urm. și Pușcariu „*Probleme nouă în cercetările lingvistice*“ Conv. Lit. XLIV. vol. II pag. 53.) În special amuțirea lui *n* din *con-* nu trebuie pusă în legătură cu nazalizarea, căci de altfel în textele rotacizate cuvinte ca *cuorind*, *cuvânt*, *cuceresc*, *cufund*, *cutremur* ar trebui să se găsească scrieri și cu *-nt* (Despre *-nt* v. lucrarea citată din *Analele A. R.*) Nu înțeleg lege, după dl. Candrea, pentru ar *al'umtrea* trebuie presupusă o formă intermediară *al'ut(e)rea* din *al'umtrea*. Raportul dintre diferitele forme ale verbului *mânca* și *manducare* încă n'a fost clarificat îndeajuns. Probabil ca aici și a avut influența și graiul de miedator de pe lângă leagănul copilului (v. Pușcariu *Ety. Wörterb.* pag. 88), dar forma *măcu* (inf. *măcari*) s'ar putea explica și de la forma sincopată *meați* (pe s. 2 pl. v. *Papahagi Basme Arom.*, glosar). Forma analoga pentru pers. I. sing. nu poate fi decât **mcu* > *măc(u)* au *mac(u)*. *Arucari* ar putea fi influențat de *arucure* „a rostogoli“, care pare a se confundi și din punct de vedere semantic cu *arucari* (cfr. Dalmet a *Dieß. mac I-rom.* și glosarul din Weigand, *Die Aromunen*). *Firmitare* în loc de *firmintare* se explică probabil prin disimilarea completă a lui *n* față de na- la precedentă. În toate cazurile acestea, formele cu *n* s'au păstrat alături de cele fără de *n*, spre deosebire de cuvinte ca *cutreambur*, *cătriyir* etc. și de dialectul dacoromânesc, care nu cunoaște astfel de sovăriri. Pe când în cazurile discutate în nota aceasta formele cu *n* sunt cele mai obișnuite, raportul între ar. *ahăt* și *ahânt* pare a fi chiar invers.

[*] Totuși ar *niscântu* existența unui *quotus* (cu *o* lung) corelativ al lui *totus* deosebit de *quotus*, e admis în latinește de Breal, *Semantique* pag. 94. S'a z. din *toti terra quota est*. Confuziunea în *cât* < *quantus*, cu *cât* din *quotus* în exemple ca *tot pământul căt există* e însă fatală. S. P.]

al câtelea în loc de ³al câtelea. Pe de altă parte analogia cu *cât* a făcut ca la corelativul *atât* uzul să șovăie în aromânește între formele cu și fără de *n* și ca în daco-românește formele fără de năzală să se poată generaliza cu atât mai ușor.

Ne întoarcem acum la *amû*, *acmû*, *acuma* și variantele celui din urmă. Nu încapă nici o îndoială că *acmû* derivă din *eccum-mo[do]*, iar pentru *amû*, pe care nu îl putem considera, precum am văzut, numai ca pe o variantă a lui *acmû*, trebuie să admitem explicarea ¹⁾*ad 10/10j*. Dacă *amû* n'ar fi decât un *acmû* al cărui prefix *ac-* ar fi fost înlocuit de prefixul *a-*, ca și în *atât*, *atare* etc. — unde de fapt nu avem de a face cu un schimb de prefixe — forma *acmû* probabil că ar fi dispărut din dialectul nostru, întocmai precum a dispărut și **actât*, **actare* etc. După cele spuse despre *eccum n-talis* nu mai putem crede însă că din *eccum mo[do]* s'a putut dezvoltă, pe lângă *acmû*, și *acum*, cu un *u* care nu numai că a rămas nesincopat, dar a mai primit chiar și accentul. Obiecțiunile care se impun cu privire la etimologiile *eccum-luc* — *acû* și *eccum-nunc* > *acnû* și cu privire la explicațiile pe care au încercat să le dea dnl. Candrea-Densușianu ne conduc pe altă cale, în căutarea unei singure etimologii pentru *acû*, *acnu*, *acuma* etc.

Cred că forma primitivă este *acnuma* din *eccum-non-magis* (cfr. *numa* — *numai* < *non magis*.) Înțelesul de „acum“, lat. „nunc“ s'a putut dezvoltă în modul următor: *eccum non magis pluit* („iată nu mai plouă“, deci aproape identic cu „[a plouat, dar] acuma nu plouă“) a trebuit să dea *acnuma ploua*. *Acnuma* devenind un singur cuvânt, elementele lui constitutive nu se mai disting, silaba *nu-* nu mai este simțită ca având valoarea lui *non*¹⁾ și spre a exprima aceeași idee, trebuie adăugată o nouă negațiune: *acnuma nu ploua*. Astfel *acnuma* nu mai neagă acțiunea¹⁾ — rolul acesta l'a primit al doilea *nu* — ci indică numai, ca adverb al prezentului, momentul în care acțiunea *nu* se mai întâmplă sau *nu* se întâmplă, și *magis* pierzându-și valoarea semnificativă, deodată cu *nu-*, cu care este în

1) La fel a pierdut *non* valoarea de [negațiune și în *numai* < [*non magis*].

strânsă legătură. La început *açnuma* n'a putut să stea decât în propoziții negative, dar în urma evoluției sale semantice arătate aici poate intra și în propoziții pozitive: *açnuma este vreme bună acnumă nu plouă*.

Din *açnuma* s'a format, prin disimilarea lui *n* față de nazala următoare, *acruma* și, prin disimilare totală, *acuma*. Prefăcându-se *acmû* prin apropiere de sinonimul său *acnuma* în *acnû*, s'a format apoi după analogia lui *acnû- açnuma* și *acrû*: *acruma*, *acû*: *acuma*. Silaba *-ma* primește astfel valoarea unui sufix și se adaugă în Oltenia comuna Crasna și lui *amû*: *amuma*¹). Formelor cu *-a* din *-ma* (<*magis*) le corespund de obicei și forme fără de acest *-a* care a fost confundat cu adverbialul *-a* pe care îl întâlnim atât de adese cu deosebire la compusele lui *ecçum-*: *acel*: *acela*, *aci*: *acia* etc. Acest *a* se poate adăuga apoi și celorlalte variante ale lui *açnuma*, cf. bân. *acûa* etc.

Că *acuma*, *acnû* și *acû* nu prezintă trei etimologii deosebite, probează și faptul că tustrele forme și variantele lor lipsesc în sudul Dunării. Argumentul acesta nu este de o absolută putere convingătoare, dar ar fi destul de curioasă lipsa tuturor sinonimelor acestora, foarte obișnuite la noi, din dialectul aromân și meglenit, fără ca între ele să existe și vreo altă legătură decât a identității semantice. *Acuma* pricepem însă că acolo unde a dispărut din vreme forma *açnuma*, n'au mai fost cu puțință nici toate celelalte variante ale lui.

Formele dialectale pentru adverbul prezentului sânt: (*ecçum-mo[do]*) ir. *acmo*, *ahmo*, *hmo*, ar. ir. mgl. *cmo*; (*ad-mo[do]*) ar. *amo*, mgl. *mo*; (cû suf. *-ce*) ir. (*a*)*cmoçe*, (*a*)*hmoçe*, mgl. *cmoçi*, *moçi*. Dificultăți la pronunțarea grupului rar *cm* (cfr. și soarta grupului *gm*) explică formele istoromânești cu *h*. De altfel, la *Moçi* se găsește și forma *amnu*, cu aceeași trecere fonetică a grupului *cm* ca în *ccma* > *tomna* (v. Dicț. Acad).

Prefixul *a-* a putut să lipsească și în dacoromânește. Dicț. Acad. citează după *etymologicul* lui Hasdeu 226 p. dintr'un manu-

1) Tudor Pamfile „Jocuri de copii” II. în Analele Acad. Rom. tom, XXIX. Mem. sect. lit. pag. 378.

scris din sec. XVIII, următorul exemplu: *Deci de cmu să nu avem a pări unul pre altul.**) De altfel comparația cu dialectul Istroromânilor — un grup desfăcut de Români din nordul Dunării — (ir. *cmo*, *lmo*¹) și cu dialecte din sudul Dunării (v. formele citate mai sus fără de *a-*) impune concluziunea că și la noi a existat cândva forma **cmo*

După *Dicț. Acad.* forma *acmù* daco- și aromânească, s'ar explica din *acmò* prin influența lui *acù*. În urma celor spuse mai sus nu mai poate fi vorba în cazul acesta de un amestec al lui *acù* nici pentru dialectul dacoromânesc, deci cu atât mai puțin pentru dialectul aromânesc, pentru care această *acù* nu este atestat. Un *acmù* aromânesc¹) (cu *-ù*) nici n'ar putea fi pus în legătură directă cu drom. *acmù*, căci ir. *acmò* (variante cu *-ù* nu se găsesc în dialectul acesta) arată că forma dacoromânească în *-ù* trebuie să fie mult ulterioară despărțirii Românilor din stânga Dunării de cei din sudul Dunării.

În Bucovina *amù* este o particulă foarte obișnuită. Când *amù* nu are înțelesul de „acum“, anunță de obicei o nouă ordine de idei, sau ca simplă particulă introductivă neaccentuată, aproape fără de orice funcțiune semantică, sau ca un fel de particulă demonstrativă, accentuată, atrăgând atențiunea asupra întorsăturii pe care o ia narațiunea. În cazul din urmă *amù* este urmat de regulă de o pauză scurtă care îi servește de obicei povestitorului — adese nu are decât acest scop — spre a pregăti și rândui în gândul său cele ce urmează. Desigur că în exemple ca *Muașulu amù lasa gurele și t dzise* Cod. Vor 534 (Noul Test. 1648. *iară capitaniul doreptă aceița slobozi pre voi năcù, poruncindù lui*, a se observa că și *iară* pierde accentul când nu are funcțiune temporală, ci primește înțelesul de „însă“¹) și *Atunce întelegiul amù și vazuu ca toate ceaste de aici departe sânt* Năsturel (a 1648) ap. GCR. I 132,²) *amù* nu mai are decât cel mult accent secundar, alipindu-se în mod enclitic de

[*] Acest *de cmu* trebuie citit, probabil, *de acmu*, chiar dacă în original e i cu *f* și nu cu *h*; S. P.]

1) În lucrările pe care le am la îndemâna pentru dialectul aromânesc n'am putut da de forma *acmù* dar nici de *acmò*.

2) Citațiile sânt luate din *Dicț. Acad*

cuvântul precedent. În începutul unei fraze ca *amò, cica a fost un împarat*, poate fi după împrejurări și *amu cica a fost un împarat*, deci *amu* poate fi accentuat sau neaccentuat în frază. În cazul din urmă *amò* a devenit *amu*. Iar după analogia acestuia, s'a prefăcut și *acmò* în *acmù*.¹⁾

Din expunerile de până aici rezultă că sincoparea lui *u* din *eccum-* este un fenomen general în limba românească. Nu mai trebuie să fac uz de argumente de felul celor aduse cu privire la *u* din *culare* și *acum*: *u* din ar. *aculò* nu poate fi identificat cu *u* din *eccum-*, iar formele aromânești *aclò* și *aculò* nu pot fi de aceeași etate, cea dintâiu fiind cea mai veche. De altfel forma *aclò* se găsește și în Banat (localitatea Remete, v. *Dicț. Acad.*). Că îl aflăm pe *aclò* și la mitropolitul Dosofteiu, nu poate fi un argument hotărâtor, că în Moldova se spune pe acele vremuri și *aclò*, caci la Dosofteiu găsim și de altfel câte o particularitate aromânească, pe care n-o mai întâlnim pe la alți scriitori moldoveni.

Sincoparea lui *u* din *eccum-* este străromână, dar ar putea fi totuși ulterioară palatalizării grupului *cl* (cfr. *auricula* > drom. *ureche*, ar. *ureac'le*, mgl. *uręcl'a*, ir. *urec'le* și vegl. *orakla*, it. *orecchio* etc.) Cui însă în răstimpul relativ scurt de la separarea României de est de România de vest și până la diferențierea dialectelor românești palatalizarea lui *cl* pare a mai fi fost un fenomen în plină dezvoltare (cfr. *slavus* > **sclavus* > drom. *șchuu*, ar. *șkl'au*), altul este desigur motivul că n'am putut ajunge la forme ca drom. *achiò* ar. *akl'ò*. În cazul acesta nu avem de a face cu grupul *cl*, ci cu *cell*.

Motive ca cele care au dat naștere lui *u* în *acutare* au făcut că între *c* și *l* din *aclo* s'a ivit prin epenteză un sunet vocalic, care asimilându-se sunetelor din apropiere (velarul *c*, cfr. paleosl. *gnou*, > *gunoiŭ*, *ll*, care în *ijllam* d. p. s'a prefăcut mai întâiu în *u*: *uu* — *o*, și vocala labială *o*) a devenit *u*. Forma

1) Tikin, *Dicț. rom. germ.* vol. I Buc. 1903 propune, desigur spre a-l explica pe *u*, etimologia *acum(a)* — *eccu[m]-mo[do] h[uc]*. Neadmîndu-l pe *huc* nici pentru *acù*, ni se pare cu atât mai imposibil în aceasta compoziție greoaie

aculò este atestată pentru dialectul aromân (Cod. Dîmone 82'25)¹⁾ Sincopa foarte frecventă acolo i a redat forma mai veche *aclo*.

S'ar putea obiecta poate că dificultățile pe cari le întîmpină pronunțarea grupului *cl* ar fi împiedecat sincoparea lui *u* din *eccum-illoc*, dar atunci desigur că s'ar fi păstrat *u* și în *eccum-talis* și n'am fi ajuns la **actare* > *acătare* și *atare*.

În dacoromânește nu mai există forma *aculò*, dar se găsesc lângă oaltă formele *acolò* și *acòlo*, *o* din silaba a doua explicându-se prin asinulare față de *o* următor (cfr. *incătrò* > *incotrò*). În tulpina unor anumite verbe apare câteodată un *o* accentuat în locul unui *u* accentuat, ca d. p. în *scol* - **excùbulo* (inf. *scula*) (cfr. ar. *aroamig* < *rùmigo*), după analogia altor verbe ca *poț*: *putea* etc. În cazul acesta accentul este cauza apariției lui *o* în locul lui *u*. S'ar părea că în *aculò* > *acolò* *acòlo* avem de a face cu cazul invers. Apariția unui *o* în locul lui *u* ar avea astfel drept urmare schimbarea accentului. Dar desigur că lucrurile nu s'au petrecut așa, căci substituția lui *ú* prin *ó* se întîmplă numai în cuvinte supuse flexiunii și și în cuvintele flexibile se substituie câteodată prin analogie un *o* neaccentuat unui *u* neaccentuat fără de orice schimb de accent (cfr. *dormi* alături de *durmi*). Nu se poate admite apoi că chiar un *o* accentuat, cel de al doilea *o* din *acolò*, să-și piardă accentul, pentruca să-l primească *o* din *u* în *acòlo*.²⁾

La întrebarea *incotrò*? răspunde adese *incolo*. Astfel analogia cu *incotrò* ar fi putut să contribuie la păstrarea accentului pe silaba ultimă în *incolò* și *acolò*. Se pare că *incotrò* este de vină că *incòlo* și *acòlo*. n'au putut să înlocuească peste tot pe *incolò* și *acolò*, odată ce s'a născut tendința de a se accentua silaba penultimă.

Se prea poate că *a ólo* și a schimbat accentul și în urma analogiei lui *incoace*³⁾, adese în opoziție cu *incolo*, dar alături

1) Cfr. și *nculea v* „Vocabular aromân“ în „*Scutorii Aromânii în sec. XVIII.*“ de Per. Papahagi, Buc 1909, pag. 231

2) Expunerile atât de convingătoare ale dlui Pușcariu din *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXVII, pag. 741-742 cari explică înlocuirea unui *u* neaccentuat printr'un *o* accentuat și invers în baza unui schimb de sufixe, nu pot lămurii (cfr. *ib* XXIX pag. 635) și cazul lui *acolò* — *acòlo*.

3) Cfr. *Dict. Acad* și Pușcariu *Etym. Worterb. d. rum. Spr.*

de *incoace* nu pot fi puse în cazul de față și adverbele (*acólea* și *acilea*¹⁾), cari și ele ar fi avut o asemenea influență. La *acólea* problema accentului este aceeași ca și la *acólo*, iar *acilea* nu s'a format decât în urma analogiei cu *acolea*, căci *ulic*, ca adverb al depărțării, nu s'a putut lega din capul locului de adverbul apropierei *ecum-luc* > *aci*. *Acolò*, cu accentul pe silaba din urmă și cu un *o* final de care nu se pot alipi, cel puțin în dialectul dacoromânesc — și numai acesta ne privește aici — sufixele *-a* și *-ce*, pe cari le întâlnim atât de adese la celelalte adverbe (*acia*, *acice*, *acicea*, *acolea* etc.), se deosebește de acestea atât de mult, din punct de vedere formal, încât analogia lui *incoace* nu poate motiva îndeajuns acel schimb de accent, mai ales că se adaugă și reacțiunea lui *incolò*.

Forma ir. *colè* (Pușcaru *Itym Wörterb*) nu arată numai că trecerea lui *aculò* în *acolò* nu poate să fie de dată prea recentă dar și ca forma *acolea* trebuie să fie destul de veche. Se pare că trebuie să admintem fără de rezerve etimologia pe care o crede posibilă *Dict. Neud* și că trebuie să-l derivăm pe *acolò* din *ecum-illuc*. Analog cu *ecum illoc* > *aculò*, a dat și *ecum-lic* — *aculè* care s'a prefăcut în *acolè* după analogia lui *acolò* și în *acoleà*, adaogându-i-se sufixul *-a*.

Di Densușianu crede că drom. *acolea* și ir. *colè*, după modelul cătoroa s'ar fi format și *acilea*, își datoresc terminațiunea influențe sufixului adverbial slav. —*ě* din v. bulg. *kolě*, *selě* etc.²⁾ Probabil că asemănarea formală cu slav. *kolě* îl determină să plece de la *acolea* și nu și de la *acilea*, care numai mai apoi ar fi primit același sufix. Dar prin adverbele acestea sufixul slavon *-le* nu și-a putut face int area în limba românească. În slavonește se formează cu sufixul —*ě* adverbe ale intensității, cari primesc foarte adese funcțiune temporală.³⁾ Pătrunzând

1) Cfr. idem in *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXIX, pag. 635. Explicările date acolo se deosebesc în mod esențial de ale noastre.

2) *Histoire de la langue roumaine* I, pag. 240 cfr. și Candrea—Densușianu *Dict. etim. al limbii rom.* numărul 12.

3) Cfr. Erich Bernecker *Slavische etymologische Wörterbuch*, Heidelberg Carl Winter pag. 418, și A. Leskien *Grammatik der altbulgarischen Sprache* Heidelberg 1909, pag. 150—156 și *Handbuch der altbulgarischen (Kirchen-slavischen) Sprache*, Weimar, 1905, pag. 105, apoi pag. 292 („*когда*: quantum, quando, *докогда*: wie lange, bis wann“) și pag. 326 („*еще*, *еще*: adv. eig. in dieser Beziehung, in diesem Grade, *доще*: bis jetzt, *отще*, *отще*: von jetzt an“).

în limba românească, sufixul acesta ar fi trebuit să-și schimbe funcțiunea semantică sau s'o piardă cu totul, ceea ce nu este de loc probabil. Sufixul românesc *-lea* este desigur antedialectal, căci numai pentru dialectul meglinit nu este atestat: *drom acolea*, *ir. cole*, *ar. nulea*

Acolò și *acoleà* neavând decât terminațiuni deosebite, acestea au putut fi simțite ca sufixe, și aceasta cu atât mai mult, cu cât în limba veche a existat desigur și un **acò_ _e_cum hoc*¹⁾ = „aici“ (cfr. v.-log. *inoke*, n.-log. *inoge* = „aici“), cu sufixul *-ce*: *acouce* (= „încoace, aici“, cf. *aci* — *acice*) Acest *acò*²⁾ se mai găsește și astăzi în aromânește, dar cu înțelesul de „acolo“: *Și acò nuntru aveà nă fată de na feata*, Păpahagi „*Basme Aromâne*“ 243/25, *acò afla na casa ib.* 243/32, *Acò miși ațea casa goală aveà ib.* 245/5, *șădzù fičorlu acò ib.* 245/15, *s-când ațumsi acò ib.* 476/3, *acò vătămu niscânți l'epuri ib.* 476/16³⁾ etc.

În articolul său despre *aoace*⁴⁾ cu cele două sensuri opuse de 1. „aici, încoace“ și 2. „acolo, încolo“, dl Pușcariu crede că avem de a face cu un omonim al cărui *-oace* derivă în cazul întâiu din *hoc-ce*, în cazul al doilea din *illac-ce*. Acest omonim ar fi cauza confuziunii caracteristice limbii românești între adverbele locale ale apropierii și ale depărțării. Despre acest *aoace* voi mai vorbi altă dată, într'un studiu despre *illac*. Deocamdată mi se pare că etimologia *-oace*/*illac-ce* întimpină dificultăți formale, *ua* din *lla* păstrându-se ca atare, deși fără de a l pierde pe *u* numai după *a* accentuat (cfr. *steaua a frumousă*/*s'ellam illam illam formosam* și *casa=casa a casam illam*) și că nu se prea poate admite că din cele mai îndepărtate vremuri și până

1) Si d-nul Candrea-Densușianu presupun ca *acò* a existat cîndva în dacoromânește și cred ca lui i se datorește schimbul ac entului în *acolò* → *acolo*. „forma *acolò* se explica prin influența lui *acò* (care probabil a existat și în daco-romana) și a adverbelor înrudite ca în elele *acice*, *acoace* (Dicț. et. al limbii rom. numărul 12). A ramas ca sa se arate in ce împrejurari s'a putut produce influența aceea a lui *acò*, care la început trebuie sa fi avut înțelesul de „aici“, și pe ce cale a ajuns *acò* la funcțiunea semantică a lui „acolo“.

2) Cf. Candrea Hecht *Les éléments lat.* pag. 33, Mayer-Lübke *Rom. etym. Wörterb.* nrul 4159.

3) Exemplele sunt luate din două basme, unul din Macedonia, celalalt din Albania.

4) *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXII, pag. 478 urm.

în zilele noastre să fi existat alături de două adverbe identice ca forma, dar cu accepțiuni diametral opuse. Desigur că limba n'ar fi putut suporta acest echivoc.)

De altfel confuziunea promenită mai sus nici nu este așa de mare. Adv. *încoã* desigur că nu este *in+eccum illac*, ci *încoace* (= *in eccum hocce*) fără de sufixul *-ce*, analog cu *aci* (*aci* ¹⁾). La fel ar *auã*, mgl *uã* nu derivă din *illac*, ci se explică din *aoațe* (= *a+hocce*) forma aromânească fiind lipsită de sufixul *-țe* (cfr. ar. *acloțe*—*aclò*), cea meglintă și de prefixul *a-*. În *Basmele Aromâne* ale dlui Papahagi se găsesc formele *aoã*, *aoaen* și *aoațe*, iar *aoã* este adese în opoziție cu *aclò*, d. p. în *aoã Pare*, *aclò Pare* 80/35, 272/14, *de-aoã*, *de-aclò* 36 is etc.

Am rămas deci pe lângă acel *aoace* numai cu ar. *acò* = „acolo“ și ar. *atù*, care, după dl Papahagi, înseamnă în Epir deasemenea „acolo“. Il mai adaog pe ar. *nculeã* = „în coace“. *șuțu-ți pròsopa nculeã și așteardze-ni toate paranomille ameele* (Constantin Ucuta)²⁾. Punctul de plecare al acestei „confuziuni“ este desigur *acò*.

Am arătat mai sus că terminațiunile *-lò* și *-leã* au putut fi considerate ca sufixe. Existând adverbul *acò* = „încoace, aici“, *-lo* și *lea* mai primesc și o funcțiune semantică, care adăogându-i-se lui *acò*, îi schimbă înțelesul din „aici“ în „acolo“. În același timp *acò-* din *acolò* și *acoleã* devine tulpină față de

[*) Acest echivoc e mai mult aparent. Precum autorul însuși observă foarte bine la sfârșitul acestui articol, ideile de „aici“ și „acolo“, opuse pentru omul cult, deprins să opereze cu noțiuni precise, se confundă în graiul vliu al povestitorului care se transpune în situația departată pe care o evoacă, întocmai precum „acum“ poate substitui pe „atunci“, „acest“ pe „acel“ etc. În noua sa lucrare despre dialectele olteneste, despre care se vorbește la alt loc al acestei publicații, Gamillscheg arată (pag 9—10) ca *aci* însemnează „dort“, iar *aici* „hier“ și explică această evoluție semantică prin întrebarea deosebită sintactică a acestor două cuvinte S. P.]

1) Dnii Candra-Densușian (*Dicț etim al l rom nr 850 și 851*) îl derivă pe *încoã* din *eccum hac*, pe *încoace* din *eccum *hacce*, forme la care mai târziu, după afeza lui *a-*, s-a adaogat prefixul *in-*. Admiându-l aici pe *hac* ar i avea în cazul acesta un unic exemplu de *eccum* — cu *u* nesincopat, pe lângă că analogia cu *aco* ne face să-l preferăm pe *hoc*. Apoi u urmat de *a*, mai ales de *a* accentuat, dispăre regulat *Fel ruarium Febrarium > fãurar, s iam sa, tuam ta. cuatiam cafa* de unde *cafuie* (Pușcariu *Etym Worterb.* nr 1320) etc. De aceea s etimologia *a illac-ce—aoace* este cu atât mai inadmiabilă. Nu s ar puteã obiecta că în cazul acesta avem de a face cu un *u* secundar din *ll*, căci și *a* est *u* amuște foarte adese.

2) Per. Papahagi *Scrutorii Aromâni în sec. XVIII.* pag. 83

sufixele —*lo* și *lea*. Dar sufixele celorlalte adverbe de obicei nu au nici o funcțiune semantică și nici accentuate nu sânt (cfr. *acu* — *acum* — *acuma*, *aci* — *acia* — *acișea* etc.)¹⁾ Astfel și la adverbele *acolò* și *acoleà* funcțiunea semantică a putut fi simțită ca aparținând lui *aco*—, care, considerat ca tulpină, poate primi apoi și accentul, rezultând în felul acesta *acólo* și *acóleà* pe lângă *acolò* și *acoleà*

Acum *acò* poate însemna și „acolo”, iar prin analogia lui pot deveni adverbe ale depărtării și sinonimele lui ar. *ația* și drom. *aoace*, pe când ar. *nculeà* ajunge chiar să însemneze „încoace”. Cu noua lui funcțiune semantică, și numai cu aceasta, din cauza apropierii lui de *aculò*, *acolò*, *acò*, s'a păstrat numai în aromânește, pe când dialectul dacoromânesc a evitat echivocul, când uzul semantic mai șovăia, preferind peste tot ca adverb al apropierii pe *acoace* (*∠eccum-hocce*) și *aci*.

Forma *a_olò* este atestată și pentru dialectul aromânesc,²⁾ dar pentru explicarea noastră ar ajunge și forma *aculò*. Lui *o* accentuat corespunzându-i adese și în derivațiune un *u* neaccentuat, *acu* — din *aculò* a putut fi identificat cu *acò*. Concluziunile cu privire la schimbul accentului în *acolò* *acólea* privesc numai dialectul dacoromânesc, căci dialectul aromânesc păstrează accentul pe silaba din urmă.

Un adverb al apropierii ar putea deveni un adverb al depărtării și pe altă cale. În versetul *Se suiru în ceriu, tu ești acie; se destinseru în iadu, acia ești* Ps. Șch. ⁴⁵⁰ 4-6 pe *acie*, dar nu și pe *acia* (între cele două forme nu poate fi nici o deosebire semantică), îl înlocuște în Psaltirea Hurmuzachi forma *acole*, iar în psaltirea slavo-română a lui Dosofteiu forma *acolo*.³⁾ Și

1) Este evidentă tendința de o nu se da nici o importanță semantică sufixelor adverbiale, Pușcariu despre *-ce* în *Zeitschr f. rom. Phil.* XXIX. pag. 635 și apoi în *Etym. Wörterb. d. rum. Spr.* No. 14

2) Papahagi *Scritori Arom. în sec. XVII*, pag. 187.

3) Vezi Candrea *Psaltirea Scheină* vol II ²⁸⁸ 37. Come turile dlui Candrea: *suire* și *destinsere* pentru *suuru* și *destinsere* sânt nemotivate.

[*Cred că nu avem a face cu fenomene mai vechi și mai recente — căci metafora a fiind o trecere fonetică cu o repercutație mare asupra morfologiei, simțul pentru ea există și astăzi și o întâlnim și în împrumuturi recente ca *persoană*, *coloană*, *provoacă* *ecsađroane* etc., cf. recenziile la lucrarea lui Jordan, în acest volum — că lipsa ei în cazuri ca ar *aclofe*, *acmofe*, dacor. *acoleà* etc se explică, ca și păstrarea lui *e* nemetafonizat în *acela*. Elementele de compoziție *-ce* (din *ecce*), *illic*, *illac* fiind la ori-

astăzi îl auzim adese pe *acî* aplicat în mod „greșit“ în loc de *acolo* în exemple ca: *În sfârșit a ajuns la Paris. Acî a avut prilejul să înv țe multe.* Vorbitorul se transpune, împreună cu persoana despre care vorbește, la fața locului. Fenomenul se găsește și în alte limbi, cf. germ. „hier“. Este în defenitiv același proces psihologic, în urma căruia prezentul istoric poate înlocui perfectul. Poate că au contribuit toate împrejurările rele-vate în cursul acestui studiu la evoluția lui *acolô* — *acôlo*, și analogia lui *încoace* (v. mai sus), și influența lui *acò* și și acest moment psihologic. Oricum, rolul hotărîtor îl are *acò*

Și adverbul *acî* primește apoi sufixul *-lea* din *acôlea*; *acî lea* > *acilea*. La Aromâni se găsește pe lângă *acî* și forma *aclofe* nu *acloate* cu metafonie (cfr *încoace*), desigur pentru că prezența sufixului *-te* pe lângă acest adverb este numai de dată recentă, și și în urma analogiei cu forma *acî* fără de sufix. Și la noi se spune *acôle* și *acôlea*, nu *acôile* și *acôile*. Faptul că poartă un accent relativ nou, dar mai ales analogia cu *acolê* *acolea*, *acôlo* *acolô* îl păstrează pe *o* neschimbat în *acole*. Astfel nici *acôlea* = *acole*+*a* nu poate să apară supț forma de *aconlea*, pe lângă că *ô* nu trece în *oa* înaintea unui *a* precedat de *i* sau *e* (cfr. *apropiat* > *apropie*, *floare* însă *Florea*). De aceea trebuie să întimpinăm cu toată rezerva forma *acoalea* din Gaster *Chrest. Rom* II. pag. 96^b 3. Dar o influență reciprocă între *acolea* și *acoace* ar fi totuși cu puțință, căci găsim și forma *acôle* în următorul exemplu citat de Tiktin (*Dic. rom-germ*). *Fu sânt Rafail arhanghelul carele te-am adus într'acoce* (Dos. VS. Oct. 23), deși *acoce* s'ar explica mai bine prin analogia cu *acò*, *acôle(a)*.¹⁾

gine demonstrative, aveau accent. Accentuarea aceasta s'a păstrat, deși cu mai puțină intensitate, și după ce ele pierduseră sensul pregnant de odinioară. Altfel ar trebui să avem *ă*, iar nu *a* la sfârșitul cuvântului *acela* și probabil că și în *acolea* dif ongul final nu se explica din *e*, cu adăogarea adverbialului *-a*, ci prin diftongarea lui *e* subit accent ca în celelalte oxitane românești (*dea*, *nea* etc.) Acest accent se undar a oprit metafonia lui *o* și *e* în *aclofe* *acmofe* și *acela*. Dacă însă acest lucru e adevărat, atunci aromânescul *auațe* și dacoromanescul *incoace* nu se pot deriva din *hoc-ce*. ci ajur gem tot la *i||lac-ce*, precum propusesem cu alta ocazie. Explicarea l psei de metafonie pe care autoiul *o* da în cele următoare nu mă poate convinge S P]

1) În dialectul aromân se mai găsesc formele *acloea*, *clo* (Papahagi) și *actosi* (Dalametra)

Lipsei metafoniei în *acela* (adecă. i se) dă în *Dict. Acad.* pag. 15 următoarea explicație foarte ingenioasă „Dintr'un *eccu-illu-illac* derivă românescul *acela*, care la început a trebuit să fie accentuat pe silaba din urmă: *aceli*. Numai astfel se explică pe de o parte finalul *-a* netrecut în *-a*, pe de altă parte *e* nedifonizat în *ea* (fo. ma. mold. *aceala* e recentă) Mai în urmă accentul s'a mutat, sub influența lui *acél*, iar finalul *-a* (— etimologicește *-la*) a trecut și la alte pronume“. Dar *acel* (*/eccum illum*) și *a* (*-illac*) au format fără îndoială mai întâiu două cuvinte deosebite. Din clipa însă în care *a* și-a pierdut sau a început să-și piardă funcțiunea semantică și s'a contopit cu *acel*, devenind un corolar fără de orice cuprins semantic al acestuia, desigur că a fost neaccentuat și că *acel-*, purtătorul funcțiunii semantice, a fost și purtătorul accentului. Metafonia nu s'a produs, pentru că *acela* a fost simțit ca *acel*, care există alături de el, *-a*. Acest *-a* rămânând un element caracteristic care i se atașează lui *acel* în anumite condițiuni sintactice, n'a devenit *-ă*, întocmai ca și *-a* din *casa* etc., care deosebește forma articulată de cea nearticulată. După ce și-au pierdut accentul, lucru care trebuie să se fi întâmplat foarte de vreme, adverbialul *-a* și articolul *-a* desigur că au avut încă destul timp, ca să devie *-a*, é destul timp ca să se prefacă în *ea*.¹⁾ Dar regulile fonetice nu sânt de o putere absolută, mai ales când motive de toată greutatea intervin în contra lor.

Dacă am admite că *a -illac* a fost accentuat și după ce a format un singur cuvânt cu *acel* și că împrejurarea aceasta a împiedecat metafonia lui *i*, ar trebui să presupunem ca și *-illac* și *-ce* au fost la început elemente enclitice accentuate — este de fapt o contradicție între enclitice și accentuate — și atunci etimologia — *oace* (în *aoace*, *incoace* etc.) — *hoice* nu mai este cu putință din cauza metafoniei lui *o*. Dar acesta este singurul exemplu în care metafonia n'a putut fi împiedecată pe calea

1) Nu numai în Moldova se găsește o formă ca *acela*, dnu Candrea Densușianu citează pentru dial. ar. forma *ațeaua*. V. *Dicț. et al limbii rom.*, pag. 86, unde se mai da această curioasă explicație „A *ela* a fost refăcut după pl. *aceta*, f. sg. *ace(a)ia* pl. *teelea*, rezultate din *ecce-*, *eccum-illu-illac*, *ecce-*, *eccum-illam illac*, *ecce-*, *eccum-illae illac* — *acel'iea*, *aceaea* **acelea*, devenite apoi *aceta*, *aceta* (*aceata*), *acelea* (din *ecce-*, *eccum-illum illac* n'am fi putut avea decât *acel'iea*).“

analogiei și a trebuit deci să se producă, căci o formă core-spunzătoare sinonimă fără de —*ce* n'a existat.¹⁾ Alătura de *oace* etc. nu pot fi puse din acest punct de vedere forme ca *acela*, *acmoțe*, *acclea*.

Același raport, în ce privește, soarta lui *eccum*-, ca și între **actare* (> ar. *aftare*, *ahtare*) și *-atare* este d p. între ar. *acși* și *ași*; că și mgl. *tari* sânt lipsite de prefixul *a*— ir. *șă* și mgl. *ša*; *ecum-hic* a dat *aci*. Pentru variantela lui *așa* și *aci* vezi dicționarele și glosarele citate, pentru limba veche mai ales glosarul din Candrea *Psaltirea Scheiara* II. Explicarea diferitelor variante ale lui *aci* a fost dată în *Dicț. Acad*

Cernăuți, Aprilie 1920.

Originea vocativului în *-le*

de Teodor Capidan.

La substantivele masculine și neutre terminate în consonantă sau *-u*, în afară de vocativul în *-e*, mai avem și unul în *-le*: *doamne* și *domnule*. Dintre aceste două feluri, cel în *-e* se întrebuițează mai rar și mai mult la nume de persoană și la adjective substantivate *voinice*, *tinere*, dar și acestea pot face voc. în *-le*: *bunule*, *drăguțule* etc.

Cu originea acestui voc. s'a ocupat mai întâiu Fr. Miklosich în *Beträge zur Lautlehre der rumänischen Dialekte*. După ce, la pag. 58 din *Vocalismus* II, vorbește despre terminațiunea *o* de la vocativul subst. feminine, spunând că *das o* im Auslaute des Vocativs und des Imperativs ist eine Interjection; *doâmno* fii *doâmna o*, *vino* für *vinu o*» la pag. 70, vorbind mai pe larg tot despre vocativul subst. feminine, adaugă: «Analog zu erklären sind die Vocative der masc. wie *Jânky le* . . .; der wahre Vocativ ist *Janku* und *le* eine Interjection». După dânsul, H. Tiktin (în *Grundriss der rom. Phil.* I, 451) a emis cel dintâiu ideea că acest *-le* de la voc. substantivelor masculine și neutre în *-u* nu este de cât subst. articulat plus *e* de la vocativ. Tot în acest

1) Vezi mai sus despre drom. *încoa* și ar. *aoa*.